

*Izabela Krasieńska**

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0000-0002-5897-9333

Ustawodawstwo antyalkoholowe na ziemiach polskich i za granicą z perspektywy polskojęzycznych periodyków abstynenckich z lat 1843–1914

W okresie zaborów na ziemiach polskich oraz w środowisku emigrantów ukazywało się co najmniej 25 polskojęzycznych czasopism, których tytuły czy podtytuły sygnalizowały ich związki z abstynencją, czyli powstrzymywaniem się całkowitym lub częściowym od: alkoholu, tytoniu, pokarmów mięsnych, rozpusty oraz hazardu. O narkomanii jako nałogu prasa abstynencka zaczęła szerzej informować czytelników i prenumeratorów dopiero po I wojnie światowej. Wśród najpopularniejszych, a zarazem najdłużej ukazujących się polskojęzycznych abstynenckich periodyków, z których pierwszy – „Pismo Centralne dla Sprawy Wstrzemięźliwości w Wielkim Księstwie Poznańskim” – opuścił prasy drukarskie w 1843 roku, należy wskazać na: „Pobudkę do Szerzenia Wstrzemięźliwości”, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości” („Świt. Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”), „Przyszłość”, „Wyzwolenie”, „Czystość”, „Przyjaciela Trzeźwości” oraz „Przyszłość Ludu”. Poruszane na ich łamach problemy z natury rzeczy miały na ogół charakter apolityczny. Dominowała tematyka społeczna – prozdrowotna, choć jak postaram się wykazać w artykule, twórcy i korespondenci tych obecnie mało znanych czasopism informowali opinię publiczną również o kwestiach związanych z ustawodawstwem antyalkoholowym.

Artykuł powstał na bazie analizy zawartości treściowej wymienionych powyżej periodyków oraz w oparciu o wybraną literaturę przedmiotu. Ze względu na charakter i specyfikę badań posłużono się metodami charakterystycznymi dla nauk prasoznawczych (jakościowa i ilościowa analiza zawartości prasy) oraz historycznych (historyczno-krytyczna analiza źródeł, metoda problemowa oraz chronologiczna).

Produkcję, konsumpcję i sprzedaż napojów alkoholowych uprawomocniały różne systemy oraz rozporządzenia władz. Najbardziej nagłośniona i znana była prohibicja, o której najczęściej pisali publicyści pism abstynenckich. Był to zakaz prawny produkcji wszelkich trunków, ich eksportu i importu, handlu nimi oraz rozpowszechniania w jakiegokolwiek formie (Leonhard 1992: 145; Woronowicz 1994: 145).

* izabela.krasinska@ujk.edu.pl

Kolebką prohibicji były Stany Zjednoczone, gdzie obowiązywała od 1846 roku, początkowo w mieście Maine. 2 czerwca 1851 roku, na skutek dążeń zwolenników zakazu sprzedaży alkoholu, wprowadzono ją w całym stanie Maine. Działo tam tzw. prawo stanu Maine, którego przepisy stały się modelowymi dla rozwiązań przyjmowanych również w innych częściach USA. Pierwsze lata jego obowiązywania były optymistyczne, ponieważ dostęp do alkoholu został wyraźnie utrudniony, co wpłynęło m.in. na rozkwit gospodarczy oraz zmniejszenie przestępczości. Tamtejsi przeciwnicy alkoholu dali impuls do działania ośmiu innym stanom (Alabama, Georgia, Kansas, Missisipi, Oklahoma, Północna Dakota, Północna Karolina i Tennessee). Wprowadzony natomiast zakaz przywozu alkoholu na te tereny doprowadził do znacznego wzrostu liczby tzw. stanów prohibicyjnych, których w 1913 roku było już 24. Za nieprzestrzeganie prawa prohibicyjnego groziły kary więzienia lub grzywny. Najgorzej sytuacja wyglądała w New Jersey, Newadzie oraz Pensylwanii, gdzie nie obowiązywały żadne ograniczenia w zakresie produkcji, handlu i konsumpcji napojów alkoholowych („Wiadomości ze świata. Ameryka” 1909: 117; Wróblewski 1909c: 147; „Ze Stanów Zjednoczonych...” 1910: 3; „Skutki prohibicji w Ameryce” 1911: 2; Leonhard 1992: 148; Jasiński 2008: 75–76). Na łamach pisma „Czystość” jego twórcy, Augustyn Wróblewski (1866–1913?) – chemik, biochemik, działacz polityczny, społeczny oraz abstynencki, publicysta (zob. Franke 2013) pisał, że w Stanach Zjednoczonych powstała nawet osobna partia skupiająca samych prohibicjonistów, niezadowolonych z działalności demokratów i republikanów. Sprzeciwiała się nie tylko alkoholizmowi, ale wypowiadała się również np. w kwestii równouprawnienia kobiet (Wróblewski 1908: 88–89). Pod wpływem prohibicji w USA wprowadzono ten system także w siedmiu prowincjach kanadyjskich. Pierwszą była Wyspa Księcia Edwarda, w ślad za nią podążyła Nowa Fundlandia („Znaczenie prohibicji...” 1910: 180; Leonhard 1992: 146; Krasieńska 2018: 240).

Jednym z pierwszych krajów europejskich, który wprowadził prohibicję, była licząca 42 tys. mieszkańców Islandia. 9 września 1908 roku, w wyniku powszechnego głosowania, doszło tam do zakazu wyrobu wszelkich napojów alkoholowych, które można było jednak przywozić z innych krajów. Natomiast 1 maja 1910 roku sejm większością głosów (26:11) uchwalił zakaz importu i sprzedaży trunków, co w 1911 roku zatwierdził król Danii Fryderyk VIII, pod którego rządami znajdowała się wówczas Islandia. Całkowity zakaz produkcji, handlu i konsumpcji napojów alkoholowych obowiązywał tam od 1 stycznia 1912 roku. Od tej pory zakup alkoholu możliwy był w tym kraju tylko w aptekach i jedynie na wyraźne zalecenie lekarskie, a wszelkie przekroczenia karane były grzywną („Wiadomości. Prohibicja w Islandii” 1908: 160; „Wiadomości ze świata. Islandia” 1909: 117; „Rozmaitości. Na Islandii” 1910: 91; „Islandia...” 1912: 78).

Nie udało się wprowadzić prawa prohibicyjnego w Finlandii. Po raz pierwszy próbowano zrobić to w 1907 roku, jednak na polecenie cara, który uległ protestom francuskich importerów wina, przygotowany wniosek został uchylony („Wiadomości. Prohibicja” 1909: 79; Leonhard 1992: 145). Po raz drugi imperator rosyjski odrzucił ustawę w 1909 roku „pod wpływem reakcyjnych doradców” („Wiadomości ze świata. Finlandia” 1910: 10). Nie powiodła się też próba wprowadzenia prohibicji w Szwecji, choć tamtejszy sejm 21 lutego 1907 roku przyjął ją

większością głosów („Wiadomości ze świata. Szwecja” 1907: 60). Prawo prohibicyjne obowiązywało natomiast w latach 1893–1903 w Nowej Zelandii; cofnięte przez rząd na skutek nacisków zewnętrznych, przemytu trunków oraz uruchamiania tajnych gorzelnii (H.Ż. 1907: 13; Leonhard 1992: 146).

Z prohibicją łączy się dość ściśle „lokalopacja” (z ang. *local option*), czyli „zakaz miejscowy” – prawo weta dla gmin, które mogły według własnego uznania ograniczać produkcję i sprzedaż napojów alkoholowych. Decyzja o lokalopacji zapadała w trakcie powszechnego głosowania pełnoletnich mieszkańców gminy, mężczyzn oraz kobiet, i w razie uzyskania większości stawała się prawem. Pierwszym krajem, w którym ją wprowadzono, były Stany Zjednoczone, gdzie obowiązywała aż w 38 stanach. Ponadto prawo lokalopacji wywalczyło osiem kanadyjskich i siedem australijskich prowincji, a także: Nowa Zelandia, Honduras (stanowiący wówczas angielską kolonię), Transwal (Republika Południowoafrykańska), Przylądek Dobrej Nadziei, Dania, Finlandia, Holandia, Norwegia, Szkocja oraz Szwecja. W Anglii Izba Gmin trzykrotnie uchwałała prawo lokalopacji, ale Izba Lordów zawsze je odrzucała. W październiku 1908 roku skierowano wniosek w sprawie wprowadzenia lokalopacji pod obrady rosyjskiej Trzeciej Dumy Państwowej. Próby jej wprowadzenia czynione były również w Niemczech („Wiadomości bieżące...” 1905: 11; „Wiadomości. Lokalopacja” 1909: 399; Wróblewski 1909c: 148; Wróblewski 1910: 21; Kostrzewski 1910a: 102; Kostrzewski 1910b: 114–115; „Kronika. Lokalopacja...” 1910: 3; „Kronika. Rząd...” 1910: 4; „Parlament...” 1910: 3; „Prawo lokalopacji” 1910: 8; „Wiadomości ze świata. Niemcy” 1911: 44; „Wiadomości ze świata. Norwegia” 1913: 285–286; „Wiadomości ze świata. Szkocja” 1913: 155; Krasieńska 2018: 241–242).

W stanie Vermont w USA obowiązywał natomiast tzw. system Pollarda, który swą nazwę wziął od nazwiska pomysłodawcy – Williama Jeffersona Pollarda (1860–1913), sędziego z Saint Louis. Wpadł on na ciekawy pomysł, aby przestępcom popełniającym wykroczenia w stanie upojenia alkoholowego dawać prawo wyboru, przewidujące poniesienie adekwatnej do czynu kary lub podpisanie przyrzeczenia rocznej wstrzemięźliwości od trunków. W przypadku niedotrzymania przyrzeczenia czekała ich zasłużona kara („Rozmaitości. System...” 1911: 19). Czas pokazał, że system się przyjął i wielu skazanych z niego skorzystało, o czym pisano na łamach „Świtu”:

Możność warunkowego ułaskawienia staje się dla przestępców często pobudką do poprawy życia i zerwania z pijaństwem, a w każdym razie działa ona z pewnością bardziej wychowawczo niż karanie bezwzględne każdego przestępstwa, które nie poprawia wcale, a rzadko tylko odstrasza („Rozmaitości. System...” 1911: 19).

Po wprowadzeniu systemu Pollarda w samym tylko Saint Louis obliczono, że 95% przestępców rozpoczęło nowe życie – zgodne z prawem i jednocześnie wolne od nałogu pijaństwa. System obowiązywał również w australijskiej prowincji Wiktoria oraz w Anglii, Irlandii, Niemczech i Szwajcarii („Niec o systemie...” 1911: 2; „Rozmaitości. System...” 1911: 19; „Zaprowadzenie...” 1911: 2–3; „Niemcy. System...” 1912: 78; Krasieńska 2018: 242).

W Finlandii, Norwegii oraz Szwecji znany był tzw. system göteborski. Zapoczątkowany 1 października 1865 roku, kiedy to w szwedzkim mieście Göteborgu, będą-

cym wówczas siedliskiem nędzy wywołanej pijaństwem, doszło do wprowadzenia osobliwego prawa dotyczącego handlu napojami alkoholowymi. Jego istota polegała na tym, że zysk ze sprzedaży trunków przypadał w udziale nie szynkarzowi, lecz gminie, więc sprzedający był jedynie pracownikiem niezainteresowanym pomnażaniem konsumpcji. Z inicjatywy pomysłodawców systemu doszło do zorganizowania w Göteborgu towarzystwa, którego członkowie zajęli się zakładaniem i prowadzeniem szynków połączonych z jadłodajniami (rodzaj restauracji), w których nie wolno było sprzedawać niczego na kredyt. Wkrótce ten system handlu alkoholem zdobył popularność również w innych szwedzkich miastach, których magistraty zyski ze sprzedaży przeznaczały na cele społeczne. Dzięki wprowadzonemu systemowi zmniejszyła się liczba prywatnych miejsc handlu napojami alkoholowymi, spadła konsumpcja trunków oraz wykroczeń z powodu pijaństwa („Reforma karczem” 1896: 6; „System gotenburski” 1907: 136–137; Wróblewski 1909d: 267–268; Krasieńska 2018: 242–243). Od 1871 roku system ten obowiązywał również w Norwegii, i jak napisał na łamach „Czystości” Wróblewski, został tam o wiele lepiej zastosowany praktycznie niż w Szwecji. Osiągnięte zyski były przeznaczane na zwalczanie alkoholizmu oraz leczenie osób uzależnionych (Wróblewski 1909d: 268; Wróblewski 1910: 30).

W 1913 roku doszło do reformy systemu göteborgskiego według projektu zaproponowanego przez szwedzkiego lekarza, przedsiębiorcę i polityka, Ivana Bratta (1878–1956). Reforma przewidywała znaczne ograniczenia w zakresie sprzedaży wódki, którą można było nabywać za pokwitowaniem, potwierdzonym własnoręcznym podpisem konsumenta. Wódkę można było kupować jedynie w znajdujących się w pobliżu miejsca zamieszkania gospodach czy szynkach, gdyż sprzedający zobowiązany był znać klienta, aby „w razie nadużycia, mógł postarać się o odebranie uprawnienia” jej konsumpcji w prowadzonym przez siebie lokalu („Wiadomości ze świata. Szwecja” 1913: 164).

Zaostrzone prawo przeciwalkoholowe oparte na systemie göteborgskim obowiązywało też w Rumunii. W tym kraju jedynie urzędy gminne mogły otwierać na wsiach gospody, szynki i karczmy, jak również sprzedawać w nich trunki, dzięki czemu liczba tego typu miejsc zmalała o przeszło 4 tys., a zakładanie nowych zostało znacznie ograniczone. W rumuńskich wsiach jeden szynk przypadał na 150 osób. Dzieciom i młodzieży do lat 16 nie wolno było sprzedawać alkoholu, a dorosłym konsumentom – sprzedawać na kredyt. Ponadto w urzędach gminnych wywieszano do publicznej wiadomości „spisy pijaków”, czyli osób, które czterokrotnie złamały obowiązujące przepisy. Miały one potem bezwzględny zakaz wstępu do wszelkich miejsc sprzedaży i konsumpcji trunków („Kronika. Rumunia” 1908: 173; „Wiadomości ze świata. Rumunia” 1909: 160; Krasieńska 2018: 243).

Od początku XX wieku prawie we wszystkich krajach europejskich obowiązywał zakaz produkcji i sprzedaży absyntu, czyli gorzkiej ziołowej wódki, do produkcji której używano anyżu, piołunu oraz kopru włoskiego. Był to trunek wysokotoksyczny, powodujący częste zgony (Leonhard 1992: 6). Lekarz Stefan Sterling-Okuniewski poinformował czytelników „Przyszłości”, że np. w Belgii produkowano rocznie około 1300 hektolitrów tego szkodliwego, mylnego z likierem trunku. Belgijski senat wydał w 1905 roku rozporządzenie zakazujące produkcji, sprzedaży, eksportu, importu,

jak również przechowywania czy magazynowania absyntu pod karą grzywny, a nawet więzienia (Sterling 1905: 3). W Szwajcarii natomiast w 1906 roku rozpoczęto zbieranie podpisów pod wnioskiem o uchwalenie prawa zabraniającego jego produkcji i sprzedaży. Udało się je wprowadzić w życie na obszarze całego kraju w 1910 roku, choć wcześniej obowiązywało np. w kantonie Vaud („Wiadomości ze świata. Szwajcaria” 1907: 27; „Wiadomości ze świata. Szwajcaria” 1908: 126; „Zakaz...” 1908: 138–139; „Ze świata...” 1910: 157; Krasieńska 2018: 243–244). Korespondent „Miesięcznika dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości” odniósł się nawet do burzliwych kulisów wprowadzenia tego prawa, pisząc:

Walka między zwolennikami i przeciwnikami prawa była zacięta. Partie konserwatywne zarówno katolickie, jak protestanckie oraz socjaliści wypowiedzieli się za zakazem. W partii radykalnej zdania się podzieliły. Znaczniejsi wszakże politycy ze wszystkich partii, powagi medyczne i religijne agitowali na rzecz nowego prawa. Projekt absyntowy nie spotkał się z aprobatą rady federalnej szwajcarskiej, która do obu Izb zwróciła się z żądaniem odrzucenia go; Izby wszakże, wbrew życzeniom rady, projekt przyjęły („Wiadomości ze świata. Szwajcaria” 1908: 127).

Od 1913 roku absynt był też surowo zakazany we Włoszech, gdzie przyjęto ponadto prawo zabraniające sprzedaży napojów, zawierających w swoim składzie więcej niż 21% alkoholu, w niedziele, święta oraz w czasie wyborów parlamentarnych. Na 500 osób przypadała tutaj jedna koncesja na wyszynk trunków. Osoby, które „przez pijaństwo dały dwukrotne zgorzenie,” traciły prawo wyborcze na okres pięciu lat („Wiadomości ze świata. Włochy” 1913a: 155; „Wiadomości ze świata. Włochy” 1913b: 233). W Szkocji od 1854 roku obowiązywał natomiast zakaz otwierania wszelkich miejsc sprzedaży i konsumpcji trunków w niedziele, dzięki czemu zmniejszyła się liczba osób aresztowanych za pijaństwo. Podobne rozporządzenie weszło też w życie w 1879 roku w Irlandii („Materiał statystyczny...” 1910: 136; Krasieńska 2018: 244).

Jednym z najskuteczniejszych środków państwowych, mającym na celu zwalczanie pijaństwa, było wysokie opodatkowanie alkoholu. W początkach XX wieku najwyższe podatki od trunków wprowadziły Anglia, Austria, Rosja i Stany Zjednoczone, a najniższe obowiązywały w Niemczech (Borowski 1906: 3–4). Dnia 1 stycznia 1903 roku w Anglii weszły w życie surowe kary pozbawienia wolności dla osób pijących w miejscach publicznych. Zabronione było sprzedawanie i picie trunków w parkach oraz salach koncertowych i teatralnych. Za upicie się w obecności dziecka karano grzywną, a nawet miesięcznym aresztem. Jeżeli jedno z małżonków często spożywało alkohol, to drugie mogło wystąpić o separację („Rozmaitości. Kary...” 1904: 60; „Rozmaitości. Walka...” 1904: 159). Od 1909 roku w Anglii funkcjonowało też prawo o zamykaniu gospód, karczem, szynków i innych miejsc sprzedaży oraz konsumpcji napojów alkoholowych w dniu wyborów do parlamentu („Wiadomości ze świata. Anglia” 1909: 86).

Na łamach abstynenckich czasopism informowano o rozporządzeniach przeciwalkoholowych obowiązujących nawet w tak egzotycznych dla ówczesnego czytelnika krajach, jak Algieria czy Chile. W Algierii, będącej wówczas francuską kolonią, wprowadzony został całkowity zakaz spożywania trunków – i nie ma w tym nic dziwnego,

bowiem większość mieszkańców tego kraju stanowili muzułmanie, którym picia alkoholu zakazywała religia. Nałogowym alkoholikom zatrudnionym w algierskich urzędach groziło zwolnienie z pracy, obowiązywała ścisła kontrola miejsc sprzedaży i konsumpcji trunków oraz zakaz otwierania nowych lokali i sprzedaży absyntu („Wiadomości ze świata. Algieria” 1912: 17–18).

W Chile trzydniowej karze aresztu podlegała każda osoba, która w stanie nietrzeźwym przebywała w miejscach publicznych, a urzędnik czy nauczyciel mógł być za pijaństwo pozbawiony pensji przez dwa miesiące lub nawet stracić pracę. Nie wolno było zakładać punktów sprzedaży i konsumpcji napojów alkoholowych w pobliżu świątyń, szkół i instytucji dobroczynności publicznej (ochronki dla sierot, starców, kalek, sale zajęć). Alkohol nie sprzedawano w ogóle osobom do 21 roku życia oraz sądownie karanym. Karze grzywny podlegali też pracodawcy zatrudniający nałogowych pijaków („Wiadomości ze świata. Chile” 1909: 25).

Na ziemiach polskich, będących pod panowaniem rosyjskim, car Mikołaj I w lipcu 1844 roku podpisał rozporządzenie, w którym zwrócono uwagę na „szkodliwe pomnażanie się miejsc” handlu napojami alkoholowymi, co pośrednio wpływało na „moralny i fizyczny byt mieszkańców” Królestwa Polskiego. Nakładało ono na producentów i sprzedawców trunków podatek, a wszelkie szynki mogły powstawać jedynie po uzyskaniu koncesji. Prawo koncesyjne prowadziło do zmniejszenia liczby tego typu miejsc oraz unormowania ich działalności („Wypis...” 1845a: 39–40; „Wypis...” 1845b: 48; Borowski 1906: 3).

Powstanie rządowych Kuratoriów Opieki nad Trzeźwością Ludową i podpisanie ich statutu 20 grudnia 1894 roku przez ministra finansów Siergieja Witte (1849–1915) spowodowało wprowadzenie monopolu na handel alkoholem (zwłaszcza spirytusem i wódką) poprzez zmianę sprzedaży prywatnej na rządową, do wyrugowania pijaństwa z szynków oraz powiększenia opłaty akcyzowej. W Cesarstwie Rosyjskim akcyza obowiązywała od 1863 roku, a w Królestwie Polskim została wprowadzona w roku 1866. Od 13 stycznia 1896 roku właścicielami karczem i szynków mogły być tylko osoby o nieposzlakowanej opinii, sądownie niekarane i pełnoletnie (ukończony 18 rok życia). Reforma zabraniała udzielania kredytów na zakup alkoholu, wymieniania alkoholu na inne towary, organizowania i rozpowszechniania w karczmach oraz szynkach gier hazardowych. Właściciel nie mógł również wpuszczać do swego lokalu niemoralnie prowadzących się kobiet. Karczmy, gospody i szynki musiały być obszerne, posiadać odpowiednią wentylację i dobre oświetlenie. Stoły musiały być nakryte białą czystą ceratą bądź obrusem, a naczynia porządnie wymyte. Na ścianach zaś powinny wisieć obrazy religijne lub o innej przyzwoitej tematyce, z wyjątkiem portretów rodziny panującej; obowiązkowy był zegar ścienny. Na prośbę klienta właściciel zakładu musiał podać mu gorącą herbatę oraz świeży i ciepły posiłek. Reforma przewidywała również wyeliminowanie z handlu około 40 gatunków wódek, w tym anyżowej, czyli absyntu (Lewandowski 1895: 88; Dębicki 1901: 6; Krasieńska 2004: 48).

Wprowadzona przez ministra S. Wittego 13 stycznia 1896 roku reforma monopolowa (monopol handlu alkoholem) najpierw uprawomocniła się tylko w czterech guberniach Cesarstwa Rosyjskiego, a dopiero od lipca 1902 roku obowiązywała w całym Imperium, w tym także w Królestwie Polskim. W wyniku reformy monopolowej

dziesięć guberni Kongresówki podzielonych zostało na cztery zarządy akcyzowe. W przepisach dla Warszawy zakazano sprzedawania wódki w niektóre święta katolickie, np. w Boże Narodzenie, Wielki Piątek i Wielkanoc, natomiast w niedziele zwykle handel mógł odbywać się do godziny 20.00. W czasie uroczystości prawosławnych (30 świąt rocznie) w karczmach, szynkach i rządowych sklepach monopolowych obowiązywała sprzedaż alkoholu na zasadach takich, jak w niedziele. W miasteczkach Kongresówki, w których nie było świątyń parafialnych, alkoholem można było handlować w godzinach 10.00–18.00, a na wsiach tylko do godziny 15.00. W miejscowościach zaś, w których ludność prawosławna przeważała liczebnie nad katolicką, sprzedaż alkoholu została ograniczona również w soboty oraz w wigilie świąt prawosławnych (do godziny 18.00). W 1908 roku komisja walki z pijaństwem uchwaliła, że sprzedaż alkoholu powinna być całkowicie zakazana w bufetach dworcowych oraz na statkach, a w rządowych sklepach na jednego kupującego mogła przypadać tylko jedna butelka wódki dziennie. Dla wojskowych ustanowiono zakaz napełniania wódką manierek, a dla ludności wiejskiej – zakaz jej konsumpcji w dni jarmarczne oraz targowe (Golińska 1902: 67; Cynamon 1908: 79; „Wiadomości ze świata. Rosja” 1908: 79; Krasieńska 2004: 48–49).

W 1910 roku reforma monopolowa obowiązywała w 65 guberniach Imperium Rosyjskiego, gdzie mieszkało 147 mln osób. O 415 zmniejszyła się liczba sklepów monopolowych. Statystyki pokazują, że najniższe spożycie alkoholu występowało w marcu (Wielki Post), a najwyższe jesienią. Według statystyk najczęściej wysoko-procentowych trunków, w tym wódki i spirytusu, pili mieszkańcy w guberniach mińskiej, moskiewskiej i petersburskiej, a w Królestwie Polskim – w piotrzkowskiej i warszawskiej. Najmniejsze spożycie było w guberniach: kieleckiej, kowieńskiej, łomżyńskiej, płockiej oraz suwalskiej. W tej ostatniej zmniejszenie konsumpcji wódki tłumaczono zwiększonym spożyciem piwa, które w tej części Królestwa Polskiego było tanie (3–4 kopiejki zamiast około 7 za butelkę). W 1912 roku na jednego mieszkańca Kongresówki przypadało 8 butelek wódki, a w Cesarstwie – 12 butelek (Wróblewski 1909b: 164–166; „Sprawozdanie...” 1911: 1; „Wiadomości ze świata. Rosja” 1913: 87). Dnia 10 grudnia 1907 roku w rosyjskiej Trzeciej Dumie Państwowej toczyła się dyskusja nad zniesieniem monopolu, który władze wprowadziły wbrew woli narodu. Wszelkie próby utrzymania ludu w trzeźwości przy pomocy przymusowej reformy okazały się nieskuteczne, np. gdy udało się rocznie zamknąć kilkadziesiąt rządowych sklepów monopolowych, to natychmiast wzrastał potajemny wyszynk („Rozmaitości. Niemcy” 1907: 155; „Monopol...” 1908: 7; „Sprawy nam bliskie. Zamykanie...” 1912: 245).

Monopol sprzedaży trunków obowiązywał również od 1887 roku w Szwajcarii, a planowano wprowadzić go w Austrii, Belgii, Francji i Niemczech. Monopol w Niemczech odrzuciła w styczniu 1909 roku parlamentarna komisja podatkowa (Wróblewski 1909a: 132–134).

W 1909 roku ogłoszony został projekt kodeksu karnego dla Rzeszy Niemieckiej, w którym dużo miejsca poświęcono osobom uzależnionym od alkoholu. Dotychczasowy kodeks tylko w paragrafie 361 wspominał o alkoholikach, którym władze powinny zagwarantować pomoc w razie kłopotów materialnych spowodowanych nałogiem. W myśl proponowanych przepisów nałogowych pijaków karano za zagra-

zanie bezpieczeństwu osobistemu innych osób oraz zakłócanie porządku publicznego – grzywną, dwutygodniowym więzieniem, a nawet przymusowym umieszczeniem w zakładach leczniczych na okres dwóch lat. Zabraniano im także, na wzór szwajcarski, rocznego wstępu do lokali, w których odbywał się handel trunkami. Zaproponowano również karanie szynkarzy, sprzedających napoje alkoholowe namiętnym pijakom. Ten ostatni punkt projektowanego kodeksu miał realne szanse na przyjęcie się tylko w tych miejscowościach, w których szynkarze dobrze znali gości („Rozmaitości. Projekt...” 1910: 90; Yes. 1911a: 81–86; Yes. 1911b: 111–117; Yes. 1912: 51). Władze niemieckie mogły odmówić nadania koncesji na wyszynk osobom o złej reputacji, które w swych lokalach „mogłyby sprzyjać i szerzyć pijaństwo, karcjarstwo i rozpustę”. Miały również prawo nie wydać koncesji lokalowi nieodpowiadającemu standardom. Udzieloną koncesję władze miały obowiązek odebrać w przypadku, gdy właściciel nie posiadał niezbędnych do prowadzenia lokalu kwalifikacji, udzielał kredytu na wódkę, tolerował szerzenie się prostytucji i uprawianie hazardu (Mrugas 1912: 98). Chlebobdawcom z zaboru pruskiego przysługiwało prawo do zwolnienia z pracy bez wcześniejszego wypowiedzenia służby domowej nadużywającej trunków, oddającej się hazardowi oraz prowadzącej się niemoralnie; donosiło o tym w 1893 roku czasopismo „Pobudka do Szerzenia Wstrzemięźliwości” („Prawo chlebobdawcy...” 1893: 41).

Obostrzenia w sprzedaży wódki i okowity zastosował też w początkach 1910 roku prezes rejencji gdańskiej, Jarosław von Jarotzky (1851–1928). Rozporządzenie przewidywało zakaz sprzedaży tych trunków w podległym jego władzy obwodzie od godziny 21/22 do godziny 8.00 dnia następnego. Wyjątek stanowiły restauracje hotelowe i dworcowe („Rozmaitości. Nowe rozporządzenie” 1910: 29). Podobne prawo wydał 11 marca 1912 roku prezes rejencji poznańskiej, Franz Kraemer (1851–1930) („Rozmaitości. Ważne rozporządzenie...” 1912: 202–203). Od 1 listopada 1911 roku obowiązywało w Poznaniu rozporządzenie policyjne w sprawie zamykania szynków już w soboty o godzinie 17.00, kiedy większość robotników pobierała wynagrodzenie („Rozmaitości. Rozporządzenie prezydenta policji...” 1911: 275; „Sprawy nam bliskie. Przeciwno pijaństwu...” 1912: 244). Takie samo zarządzenie wprowadzono w 1903 roku w Zabrzu i jak pokazało doświadczenie, spadła tam liczba kłótni, awantur i bójek popełnianych w stanie nietrzeźwości oraz procesów karnych („Rozmaitości. Zamykanie destylacji...” 1904: 142). Dnia 3 kwietnia 1913 roku weszło w życie rozporządzenie wydane przez rejencję poznańską, zakazujące spożywania napojów alkoholowych przez dzieci, które bez opieki osób dorosłych znajdowały się w szynkach, gospodach, karczmach, restauracjach i wszelkich innych miejscach konsumpcji trunków („Rozmaitości. Rozporządzenie policyjne...” 1914: 45). Od 3 lipca 1908 roku w zaborze pruskim obowiązywało zamykanie miejsc sprzedaży napojów alkoholowych w niedziele i święta od godziny 11.30 do zakończenia niedzielnej czy świątecznej sumy. Niezadowoleni szynkarze i oberżyści postanowili zaskarżyć to prawo w sądzie („Ziemie polskie. Zabór pruski. Oberżystom...” 1908: 145; „Ziemie polskie. Zabór pruski. W sprawie...” 1908: 128). Na łamach „Świtu” napisano: „Wobec wyroku sądowego, który wypadł na ich niekorzyść zamykali wprawdzie drzwi frontowe, lecz wpuszczali swych klientów tym pilniej chyłkiem. Wobec niezwykle pobłażliwej policji przestali [...] zamykać drzwi

frontowe, tak, że wszystko wróciło do dawnego stanu” („Rozmaitości. Zamykanie wyszynków...” 1911: 348).

W zaborze austriackim w 1909 roku do Rady Państwa wpłynął rządowy projekt ustawy przeciw pijaństwu. Żądano ograniczenia koncesji i objęcia nią nawet tych szynkarzy, którzy napoje alkoholowe sprzedawali w butelkach, oraz zamykania lokali, w których prowadzony był wyszynk trunków w niedziele, święta i dni wypłaty. Projektodawcy chcieli również ustanowienia surowych kar dla osób, które pod wpływem alkoholu dopuściły się przewinień i zakłócały spokój w miejscach publicznych, oraz dla szynkarzy sprzedających lub dających na kredyt trunki nałogowym alkoholikom (Daszyńska-Golińska 1908: 4–5; „Kronika. Austria. Projekt...” 1909: 61; Krasieńska 2018: 249). Nie doszło do tego, o czym informował „Przyjaciel Trzeźwości”:

Projekt ten powraca już siódmy raz do parlamentu. Przed dwudziestu przeszło laty był przedłożony parlamentowi po raz pierwszy, naturalnie upadł. W następnych latach rząd go wnosił do Izby poselskiej jeszcze pięć razy – jednak bezskutecznie. Gorzelnicy i szynkarze za wielki mieli wpływ na wybór posłów i całe życie publiczne i uchwaleniu takiej ustawy zawsze w jakiś sposób przeszkodzić potrafili („Kronika. Austria” 1909: 125).

Podjęta przez prezesa Towarzystwa Młodzieży „Ethos” – poetę, pisarza, publicystę i działacza abstynenckiego Jana Szymańskiego (1881–1953) (Gołdyn 2008: 24–25)¹ oraz przez galicyjską „Eleuterię” (Statut... 1906: 1–14; Zagórski 1972: III)² akcja w sprawie zamykania szynków w niedziele i święta także się nie powiodła (Wróblewski 1910: 2). Pierwsza petycja w tej sprawie, podpisana przez około 50 tys. osób, wpłynęła do Sejmu Krajowego już w 1908 roku („Sprawa zamykania...” 1908: 6–7; „O zamykanie...” 1913: 57). Jak jednak napisano na łamach „Wyzwolenia” w 1914 roku: „uświadomienie antyalkoholowe nie dotarło jeszcze do odnośnych referentów [z Namiestnictwa] i pojęcie nowoczesnego stanowiska rządu w kwestii alkoholizmu jeszcze się u tych panów nie skryształizowało” („Kronika polska...” 1914: 101).

Od 1 stycznia 1911 roku przestał obowiązywać w Galicji dotychczasowy system produkcji i sprzedaży alkoholu, oparty na „propinacji”³. Działaczka społeczno-

¹ Towarzystwo Młodzieży „Ethos” powstało w Krakowie w początkach XX w., a jego celem było propagowanie wstrzeźliwości płciowej i przeciwdziałanie prostytucji wśród młodzieży. Zadania swe „Ethos” realizował głównie poprzez wydawanie broszur, odezw, odczytów i artykułów zamieszczanych w prasie.

² Towarzystwo Zpełnej Wstrzeźliwości od Napojów Alkoholowych „Eleuteria” powstało we Lwowie 22 czerwca 1902 r. Pierwszym przewodniczącym zarządu głównego Towarzystwa (w latach 1902–1904) był Benedykt Dybowski. Po pierwszym polskim kongresie przeciwalkoholowym (Lwów, lipiec 1904 roku) zdecydowano, aby „Eleuteria” stała się federacją ruchu trzeźwościowego w Galicji. Na czele zarządu głównego stanęła Zofia Daszyńska-Golińska.

³ Prawo propinacji, początkowo nazywane dominikałnym, było uprawnieniem do łącznej produkcji oraz handlu napojami alkoholowymi (piwem i wódką). Łączone z własnością dóbr ziemskich, przysługiwało głównie ich właścicielom, chociaż mogły je też uzyskać pojedyncze gminy w drodze przywilejów, otrzymanych od króla lub szlachty. Należało do praw rzeczowych i podlegało dziedziczeniu. Z propinacją nierozzerwalnie związany był przy-

-polityczna, propagatorka abstynencji od alkoholu, ekonomistka i socjolożka Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934) (Krasieńska 2015: 115–128), na łamach abstynencyjnej „Przyszłości” odnotowała:

Żegnamy w nim jeden z przeżytków dawnego przywileju, który jak wszystkie był przywilejem możnych, źródłem nigdy niezawodzącego dochodu, symbolem rządów szlacheckich nad duszami i ciałem ludu. [...] Ostateczne zniesienie propinacji poprzedza okres przejściowy, rozpoczęty uchwałą sejmu z dniem 22-gim kwietnia 1889 r., ażeby kraj wykupił od uprawnionych ten przywilej za kwotę 124 milionów 400 tys. koron. Odszkodowania obliczono, mnożąc pobierany w istocie czynsz dzierżawny przez 20 i wypłacając w czteroprocentowych obligacjach propinacyjnych. Nie była zatem ustawa krzywdą dla uprawnionych ani ofiarą z ich strony na ołtarzu dobra publicznego złożoną. Przeciwnie, ten dopływ gotówki uratował niejedną szlachecką majątek i odwręcił o lat kilka upadek większej własności ziemskiej w Galicji (Daszyńska-Golińska 1911: 33–35).

Wraz ze zniesieniem propinacji nastął okres nadawania koncesji. 10 listopada 1905 roku wprowadzona została w Galicji nowa ustawa, uznająca przemysł gospodnio-szynkarski za koncesjonowany, i łącząca z nim takie uprawnienia, jak np. podawanie w szynkach, karczmach czy oberżach nie tylko napojów alkoholowych, ale i bezalkoholowych, a ponadto kawy, herbaty oraz zimnych i gorących potraw. Posiadacz koncesji mógł być właścicielem najwyżej dwóch gospód, a swoje obowiązki musiał wykonywać osobiście. Koncesję mogła otrzymać osoba prywatna o nieposzlakowanej opinii, jak również gmina czy stowarzyszenie („Różne wiadomości. Z sejmu” 1905: 3; Daszyńska-Golińska 1911: 35–38; Krasieńska 2018: 250). Na jedną koncesję przypadało odtąd 800 mieszkańców wsi, a w miastach i miasteczkach – 500 mieszkańców; wcześniej na jeden szynk przypadało 100 mieszkańców („Sprawy bieżące...” 1910: 11). Należy dodać, że około 700 gmin wiejskich opowiedziało się przeciwko udzielaniu koncesji szynkarskich („Koncesje szynkarskie” 1910: 2–3; „Ziemia polska. Galicja...” 1910: 84). Podpisana w 1905 roku ustawa gospodnio-szynkarska, zwana także przemysłową, nie spotkała się jednak z pozytywnym przyjęciem ze strony właścicieli propinacji i jej dzierżawców. Złożyli oni w Sejmie Krajowym wnioszek o przedłużenie prawa propinacji na 15 lat („Różne wiadomości. Propinacja” 1905: 4). Choć zniesienie systemu propinacyjnego zmniejszyło liczbę szynków w Galicji do 10–11 tys., to jednak nie obniżyło spożycia alkoholu. Narastało też zjawisko tzw. pokątnych miejsc sprzedaży trunków, pochodzących często z niewiadomych źródeł (Krasieńska, Stawiak-Ososińska 2007: 231).

W wyniku zastosowania w badaniach nad periodykami abstynencyjnymi metody ilościowej analizy zawartości prasy udało się ustalić, że zaledwie 3,6% ich zawartości treściowej przypada na zagadnienia związane z regulacjami prawnymi: normującymi produkcję, handel i spożycie napojów alkoholowych oraz wyrobów tytoniowych, reglamentującymi prostytucję czy uprawianie hazardu. Oczywiście najwięcej napisano na temat ustawodawstwa antyalkoholowego (około 2,5%). Może z tego wynikać, że kwestie te nie cieszyły się szczególnym zainteresowaniem twórców,

mus propinacyjny, który w praktyce oznaczał, że poddani zmuszani byli do zakupu oraz konsumpcji piwa i wódki pochodzących wyłącznie z pańskich browarów, gorzelnii, karczem czy szynków. W Rzeczypospolitej Szlacheckiej propinacja została wprowadzona ustawą sejmową w 1496 r., a rozpowszechniła się w XVII stuleciu (Kądziałowski 2018: 103–104).

współpracowników oraz korespondentów tych periodyków. O wiele szerzej i częściej wypowiadali się oni na temat funkcjonowania towarzystw abstynenckich na ziemiach polskich trzech zaborów oraz za granicą. Dużo miejsca poświęcali również zapobieganiu i leczeniu nałogów, a nawet propagowaniu odpowiedniej literatury (naukowej, fachowej, beletrystyki), której autorzy próbowali zachęcić czytelników do przewycięzania alkoholizmu, nikotynizmu, hazardu, „mięsożerstwa” i rozpusty.

Bibliografia

Prasa

- Borowski Leon. 1906. „Alkoholizm w życiu społecznym i w prawodawstwie”. *Przyszłość* 2 (8) : 2–5.
- Cynamon Grzegorz. 1908. „Rosyjskie Kuratoria Trzeźwości”. *Przyszłość* 4 (7) : 79–84.
- Daszyńska-Golińska Zofia. 1908. „Sprawa zamykania szynków w Sejmie galicyjskim”. *Wyzwolenie* 3 (9–11) : 4–5.
- Daszyńska-Golińska Zofia. 1911. „Zniesienie propinacji w Galicji”. *Przyszłość* 7 (4) : 33–38.
- Dębicki J. 1901. „Walka z pijaństwem. Zadania społeczne”. *Kraj* 20 (15) : 5–8.
- H.Ż. 1907. „Prohibicja jako cel towarzystw abstynenckich”. *Młodzież* 2 (3–4) : 12–14.
- „Islandia. Zakaz sprzedaży napojów alkoholowych”. 1912. *Wyzwolenie* 7 (5) : 78.
- „Koncesje szynkarskie”. 1910. *Przyszłość Ludu* 6 (3) : 2–3.
- Kostrzewski Józef. 1910a. „O lokalopacji”. *Świt* 3 (7) : 102–106.
- Kostrzewski Józef. 1910b. „O prawie gminy czyli lokalopacji”. *Przyjaciół Trzeźwości* 4 (8–9) : 114–117.
- „Kronika polska. Galicja. Namiestnictwo wobec zamykania szynków w niedziele i święta”. 1914. *Wyzwolenie* 9 (6–7) : 101–102.
- „Kronika. Austria. Projekt ustawy przeciw pijaństwu”. 1909. *Przyjaciół Trzeźwości* 3 (4) : 61.
- „Kronika. Austria”. 1909. *Przyjaciół Trzeźwości* 3 (8) : 125–126.
- „Kronika. Lokalopacja w Danii”. 1910. *Wyzwolenie* 5 (3) : 3–4.
- „Kronika. Rumunia”. 1908. *Przyjaciół Trzeźwości* 2 (11) : 173.
- „Kronika. Rząd duński przeciw alkoholowi”. 1910. *Wyzwolenie* 5 (11) : 4.
- Lewandowski Marian. 1895. „Monopol wódczany w Państwie Rosyjskim”. *Biblioteka Warszawska* 2 (1895) : 84–103.
- „Materiał statystyczny. Wpływ prohibicji na przestępstwa”. 1910. *Świt* 3 (8–9) : 136.
- „Monopol rosyjski i kuratoria trzeźwości”. 1908. *Miesięcznik dla Popierania uchu Wstrzemięźliwości* 5 (50) : 6–7.
- Mrugas Maksymilian. 1912. „Ustawodawstwo wobec alkoholizmu pod zaborem pruskim”. *Przyjaciół Trzeźwości* 6 (7) : 97–105.
- „Niec o systemie Pollarda” 1911. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 2 (9) : 2.
- „Niemcy. System Pollarda”. 1912. *Wyzwolenie* 7 (5) : 78.
- „O zamykanie szynków w niedziele i święta”. 1913. *Wyzwolenie* 8 (4) : 57–58.
- „Parlament Nowej Zelandii”. 1910. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 1 (11) : 3.
- „Prawo chlebowodcy oddalenia służby i oficjalistów z powodu pijaństwa”. 1893. *Pobudka do Szerzenia Wstrzemięźliwości* 3 (11) : 41.

- „Prawo lokalopacji”. 1910. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 1 (8–9) : 8.
- „Reforma karczem”. 1896. *Pobudka do Szerzenia Wstrzemięźliwości* 6 (2) : 5–6.
- „Rozmaitości. Kary za pijaństwo w Anglii”. 1904. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 1 (3) : 60.
- „Rozmaitości. Na Islandii”. 1910. *Przyjaciel Trzeźwości* 4 (6) : 91.
- „Rozmaitości. Niemcy”. 1907. *Przyjaciel Trzeźwości* 1 (10) : 155.
- „Rozmaitości. Nowe rozporządzenie”. 1910. *Przyjaciel Trzeźwości* 4 (2) : 29.
- „Rozmaitości. Projekt nowego prawa karnego”. 1910. *Przyjaciel Trzeźwości* 4 (6) : 90.
- „Rozmaitości. Rozporządzenie policyjne w sprawie sprzedaży alkoholu dzieciom”. 1914. *Świt* 11 (123) : 45.
- „Rozmaitości. Rozporządzenie prezydenta policji poznańskiej”. 1911. *Świt* 8 (96) : 275.
- „Rozmaitości. System Pollarda”. 1911. *Świt* 8 (86) : 19.
- „Rozmaitości. Walka z alkoholizmem a londyńska rada miejska”. 1904. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 1 (9) : 159.
- „Rozmaitości. Ważne rozporządzenie prezesa rejencji poznańskiej”. 1912. *Świt* 9 (106) : 202–205.
- „Rozmaitości. Zamykanie destylacji w dni zaliczki i wypłaty”. 1904. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 1 (8) : 142.
- „Rozmaitości. Zamykanie wyszynków w niedziele i święta”. 1911. *Świt* 8 (95) : 348–349.
- „Różne wiadomości. Propinacja”. 1905. *Przyszłość dla Ludu* 1 (1) : 4.
- „Różne wiadomości. Z sejmu”. 1905. *Przyszłość dla Ludu* 1 (9) : 3.
- „Skutki prohibicji w Ameryce”. 1911. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 2 (1) : 2.
- „Sprawa zamykania szynków w niedziele i święta”. 1908. *Wyzwolenie* 3 (4) : 6–7.
- „Sprawozdanie z działalności monopolu skarbowego za rok 1910 w Rosji”. 1911. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 2 (12) : 1.
- „Sprawy bieżące. Po zniesieniu propinacji w Galicji”. 1910. *Przyszłość* 6 (11) : 11.
- „Sprawy nam bliskie. Przeciwko pijaństwu w dniu wypłaty”. 1912. *Przyszłość* 8 (1–2) : 244.
- „Sprawy nam bliskie. Zamykanie sklepów monopolowych”. 1912. *Przyszłość* 8 (1–2) : 245.
- Sterling Stefan. 1905. „Zakaz sprzedawania absyntu w Belgii”. *Przyszłość* 1 (12) : 3–4.
- „System gotenburski”. 1907. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 4 (46/47) : 136–139.
- „Wiadomości bieżące. Prohibicja”. 1905. *Przyszłość* 1 (2) : 11.
- „Wiadomości ze świata. Algieria”. 1912. *Świt* 9 (98) : 17–18
- „Wiadomości ze świata. Ameryka”. 1909. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 6 (68) : 117.
- „Wiadomości ze świata. Anglia”. 1909. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 6 (66) : 86.
- „Wiadomości ze świata. Chile”. 1909. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 6 (63) : 25.
- „Wiadomości ze świata. Finlandia”. 1910. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 7 (74) : 10.

- „Wiadomości ze świata. Islandia”. 1909. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 6 (68) : 117.
- „Wiadomości ze świata. Niemcy”. 1911. *Świt* 8 (87) : 44.
- „Wiadomości ze świata. Norwegia”. 1913. *Świt* 10 (121) : 285–286.
- „Wiadomości ze świata. Rosja”. 1908. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 5 (54) : 79.
- „Wiadomości ze świata. Rosja”. 1913. *Świt* 10 (113) : 87–88.
- „Wiadomości ze świata. Rumunia”. 1909. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 6 (71) : 160.
- „Wiadomości ze świata. Szkocja”. 1913. *Przyjaciel Trzeźwości* 7 (10) : 155.
- „Wiadomości ze świata. Szwajcaria”. 1907. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 4 (39) : 27.
- „Wiadomości ze świata. Szwajcaria”. 1908. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 5 (57) : 126–127.
- „Wiadomości ze świata. Szwecja”. 1907. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 4 (41) : 60.
- „Wiadomości ze świata. Szwecja”. 1913. *Świt* 10 (116) : 164.
- „Wiadomości ze świata. Włochy”. 1913. *Przyjaciel Trzeźwości* 7 (10) : 155.
- „Wiadomości ze świata. Włochy”. 1913. *Świt* 10 (119) : 233.
- „Wiadomości. Lokalopacja”. 1909. *Czystość* 5 (25) : 399.
- „Wiadomości. Prohibicja w Islandii”. 1908. *Czystość* 4 (10) : 160.
- „Wiadomości. Prohibicja”. 1909. *Czystość* 5 (5) : 79.
- Wróblewski Augustyn. 1908. „Partia polityczna prohibicjonistów w Stanach Zjedn.[oczonych] Ameryki”. *Czystość* 4 (6) : 88–90.
- Wróblewski Augustyn. 1909a. „Monopol alkoholowy”. *Czystość* 5 (9) : 132–134.
- Wróblewski Augustyn. 1909b. „Monopol w Rosji”. *Czystość* 5 (11) : 161–169.
- Wróblewski Augustyn. 1909c. „Prohibicja i lokalopacja”. *Czystość* 5 (10) : 147–153.
- Wróblewski Augustyn. 1909d. „System Gotenburski”. *Czystość* 5 (17) : 267–270.
- Wróblewski Augustyn. 1910a. „O zwalczaniu alkoholizmu drogą prawodawczą”. *Przyszłość* (zeszyt poświęcony pamiętce Grunwaldu) : 15–23.
- Wróblewski Augustyn. 1910b. „Sejm a walka z alkoholizmem”. *Wyzwolenie* 5 (1) : 1–3.
- „Wypis z protokołu sekretariatu Stanu Królestwa Polskiego”. 1845a. *Zwiastun Wstrzemięźliwości w Wielkim Księstwie Poznańskim* 3 (5) : 39–40.
- „Wypis z protokołu sekretariatu Stanu Królestwa Polskiego”. 1845b. *Zwiastun Wstrzemięźliwości w Wielkim Księstwie Poznańskim* 3 (6) : 48.
- „Zakaz absyntu w Szwajcarii”. 1908. *Przyjaciel Trzeźwości* 2 (9) : 138–139.
- „Zaprowadzenie systemu Pollarda w Niemczech”. 1911. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 2 (9) : 2–3.
- „Ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej”. 1910. *Wiadomości z Ruchu Wstrzemięźliwości* 1 (8–9) : 3.
- „Ze świata. Zakaz absyntu”. 1910. *Świt* 3 (10) : 157.
- „Ziemie polskie. Galicja. Uchwały w sprawie koncesji szynkarskich”. 1910. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 7 (78) : 84.

- „Ziemie polskie. Zabór pruski. Oberżystom i destylatorom”. 1908. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 5 (58) : 145.
- „Ziemie polskie. Zabór pruski. W sprawie zamykania destylacji i wyszynków”. 1908. *Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości* 5 (57) : 128–129.
- „Znaczenie prohibicji we walce z alkoholizmem”. 1910. *Przyjaciel Trzeźwości* 4 (12) : 178–184.
- Yes. 1911a. „Kwestia alkoholizmu w projekcie nowego kodeksu karnego dla Rzeszy Niemieckiej”. *Świt* 8 (89) : 81–86.
- Yes. 1911b. „Kwestia alkoholizmu w projekcie nowego kodeksu dla Rzeszy Niemieckiej. (Dokończenie)”. *Świt* 8 (90) : 111–117.
- Yes. 1912. „Sprawa alkoholizmu w ustawodawstwie niemieckim”. *Świt* 9 (100) : 50–53.

Źródła

- Golińska Zofia. 1902. *Alkoholizm i społeczeństwo*. Warszawa: Nakładem M. Arcta.
- Statut Towarzystwa Zupłej Wstrzemięźliwości od Napojów Alkoholowych „Eleuterya”. 1906. Kraków: Towarzystwo Zupłej Wstrzemięźliwości od Napojów Alkoholowych „Eleuterya”.

Opracowania

- Franke Jerzy. 2013. „Czystość” (1905–1909) Augustyna Wróblewskiego albo iluzja etycznej krucjaty. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gołdyn Piotr. 2008. „Z dziejów profilaktyki, czyli słów kilka o Towarzystwie Młodzieży «Ethos»”. *Wychowanie na co Dzień* (12) : 24–25.
- Jasiński Jerzy. 2008. „Ruch Trzeźwości w Stanach Zjednoczonych. Korzenie amerykańskiej prohibicji”. *Alkoholizm i Narkomania* 21 (1) : 65–94.
- Kądzielawski Grzegorz. 2018. „Wykonywanie prawa propinacji w Tarnowie w latach 1845–1910”. *Tarnowskie Colloquia Naukowe* 5 (1) : 103–111.
- Krasieńska Izabela. 2004. „Towarzystwa Trzeźwości w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w.”. *Medycyna Nowożytna* 11 (1) : 47–75.
- Krasieńska Izabela. 2015. „Udział Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w walce z alkoholizmem (1901–1914)”. *Szkice Humanistyczne* 15 (1/2) : 115–128.
- Krasieńska Izabela. 2018. *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie w latach 1843–1914*. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Krasieńska Izabela, Małgorzata Stawiak-Ososińska. 2007. Towarzystwo Szkoły Ludowej i jego działalność na rzecz abstynencji w Galicji w latach 1904–1914. W *Z dziejów oświaty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Studia i szkice*, Marzena Pękowska (red.), 227–239. Kielce: Wszechnica Świętokrzyska. Wydawnictwo Uczelniane.
- Leonhard Bolesław. 1992. *Harcerski słownik abstynencki*. Kraków: Wydawnictwo „Skaut”. Małopolska Chorągiew Harcerzy.
- Woronowicz Bohdan Tadeusz. 1994. *Mały słownik doktora Woronowicza*. Warszawa–Zakroczym: Desiderata, Ośrodek Apostolstwa Trzeźwości.
- Zagórski Zdzisław. 1972. „Eleuteria – Wyzwolenie (1902–1914)”. *Problemy Alkoholizmu* 7 (8–9) : III.

The Anti-Alcohol Legislation in Poland and Abroad From the Perspective of the Polish-Language Abstinent Periodicals From 1843 to 1914

Abstract

The Polish-language abstinent periodicals appearing from 1843 in the Grand Duchy of Poznan, Galicia, and the Polish Kingdom, and issued abroad by the Polish communities (Germany, the United States), did not enjoy much interest among historians, medical historians, or press experts. Only recently have they been the subject of a monographic study. In addition, the abstinence press can also be a source of valuable information for legal historians. The creators of these articles wrote, among others, about the anti-alcohol legislation in the Polish territories of the three partitions and in the rest of the world. They informed readers not only of the well-known and disseminated prohibition, but also less well-known decisions of the authorities regulating the production, sale, export, import, and consumption of alcohol, such as 'lokalopacja', the Pollard system, or the Göteborg system. In Poland, at that time, the monopoly of alcohol sales or propination also did not escape the attention of the creators of these abstinent periodicals.

Keywords: abstinent press, foreign anti-alcohol legislation, Polish anti-alcohol legislation, 19th to 20th centuries